

„A valóság hű valóság mindig mélyen meghat”

BESZÉLGETÉS PANEK ZOLTÁNNAL

– *Csaknem negyedszázada írta e sorokat: „A huszadik században a legnagyobb kaland megmaradni ott, ahol születünk.” Panek Zoltán hogyan élte át ezt a kalandot?*

– Immár – ha megérem 1998. január 22-t – hetvenéves koromban nem leszek a régi, de még az új sem. Még nincs tehát vége! Jó néhány év óta, mielőtt az írógéphez ülnek, előbb mindig gondosan megborotválkozom. Nem emlékszem, mióta alakult ki ez a szokásom, de immár nem tudok változtatni rajta. Voltaképpen mindig ilyen voltam: leginkább önmagamnak meglepetés. Azt szeretem, ha valamely gondolat úgy áramlik elő, hogy szinte belopózik az éppen készülő írásba. Nini, mondom, hát ezt rejtegette az eddig csak készülődés?! Így történhetett az idézett mondattal is. „Az öröm illan” – de a keserűség addig nem mutatja arcát, amíg bensőnkben, szinte titkon, meg nem érik – aztán egyszer csak kirobban. Mondanom sem kell: váratlanul. Ha nem tartanám túl merésznek, azt is mondhatnám: az író lelke titkon működik. Én sohasem voltam rest akár legnyugodtabb, illetve legnyugtalanabb álmomból is felkelni, hogy villant gyűjtva, *nyomatott betűkkel* leírjam valamely gondolatomat, ami eszembe villant. Ha reggelre netán kiderült róla, hogy szamárság, – sebjaj, majd legközelebb „álmodom” helyette jó gondolatot; azaz: „használható”. Hanem ezzel a „legnagyobb kalanddal” megjártam. Leírtam valamely írásomban, meglehet, amikor már torkig voltam-voltunk a romániai magyar léttel; még nem dőlt össze a világ – hanem azután a bázeli utamon az olvasók nyomban azzal fogadtak: hogyan értsék ők e dolgot? Máris volt min vitáz-nunk! Egyáltalán: meglehet, csakis a magyaroknak juthatott eszébe ilyesmi, miután mindek akár otthon, akár a nagyvilágban (nem túlzás!) ért ebben a forgószél században a legtöbb gond-baj-nyomorúság. De mi még mintha ezt is kibírtuk volna! (Nem kívánom az ellenségemnek sem.) Felállni a deresről – és világgá menni: bátorság; de újra meg újra a deresre vonatni magunkat – hát az már nem valami „nem az a legény, aki adja, hanem aki állja”. Írtam volt: szerelmem a saját fejünkben termő gondolat. De mondogattam magamban azt is, hogy: Ne menjen le a Nap a te haragod nélkül!

– *Magyarországra költözését „átsodródásnak” nevezte egy beszélgetésben. Mit takar ez a szó, ez a fogalom az író életrajzában?*

– Pontosan azt takarja, amit e szóval mondani akartam. Vagyis: a valóságot. Én ugyanis ezelőtt tíz esztendővel, végre újra kaphattam útlevelet (1988 januárjában hatvanadik életévemet töltöttem be), egy kis pihenőt, világlátást engedélyeztem magamnak. Eladdig (1958-tól), ha nem tévedek, mindössze harmadszor jártam Magyarországon, a nyugati portyára való átutazást is beszámítva + egy könyvheti meghívást. Pécssett (nem gépkocsi) baleset ért, kórházba kerültem, a gyógyulás elhúzódott, gyógyszerfüggőség állt elő, itt kellett maradnom. Mindenem Kolozsváron: tizenkét papírszakban lapkivágataim, jegyzeteim, könyvtáram, új Lada gépkocsim, válásaim után maradt egyszoba összkomfortos lakásom. „Szerencsére” már nyugdíjas voltam. Színesznő leányomra „hagytam” mindenem (egy meglehetősen kalandos élet „hagyatékát”); úgyszólván új életet kellett kezdenem. Ettől számítva – miután egy író barátom szerint „rossz oldalra” álltam – ezelőtt csak egy évvel tudtam Kati leányom szervezésében és segítségével öröklakást venni; eladdig valami tizenhárom (!) albérletben, albér-

letben, ólbérletben tengődtem. Mindezt nem panaszképpen, csupán a pontos válasz érdekében mondom el! Természetesen néhányszor „lerománoztak”, amint az édes hazánkban még mindig szokás; akiket én Erdélyben vendégül láttam, és saját gépkocsimon körbehordoztam, rendre elfordultak tőlem. De máig megmaradt négy-öt hűséges, segítő barátom! A Magvető Kiadó két szerződést is kötött velem (Jovánovics Miklós), majd azt csakhamar Hegedős Mara elvtársnő keresztülhúzta, mint számítást! Holott 1978-ban már megjelent volt a Magvetőnél (Megvetőnél?) egy válogatott novelláskötetem (*Prométheusz felmentése*). Mindez a kezdeti nehézség immár elmúlt, de jobb helyzetem nem lett! Egyszóval én, a pogány, aki már a szatmári jezsuiták gimnáziumában is pogány voltam, Magyarországon megismerkedtem a magyarok istenével! Nem igaz tehát, hogy a legnagyobb kaland megmaradni ott, ahol születünk? („És így múlik el az életünk!” – Példabeszédek könyve.) „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj” – tíz éven át nem volt hajlékom!

– Ezek szerint az olyan szavak, mint „itthon”, „otthon”, „hon”, „haza” sajátos (átalakuló) megfogalmazást nyernek az írói fogalomtárban?

– Enyhén szólva. Am ez esetben segítség: *A saját befolyásom alá kerültem!* Alig hiszem, hogy ezt jobban meg lehetne fogalmazni. De mondjam szelídebben: Bizonyos hatással volt rám az életem; általában az élet. Magyarok születése és máig megőrzött magyar anyanyelvem okán-jogán Magyarország a hazám, de máig nem honom, csupán egy ideje otthonom. („Bújt az üldözött... s nem lelé honját a hazában”) Szülőhelyemet és ottani honomat tíz évvel megszületésem előtt elvették, ennek ellenére haza szakis oda tudok menni; mindenesetre: amely talpalatnyi földön ott éppen állok, az számomra ma is magyar föld. Legalábbis Szatmárban, Kőszegremetén, Józsefházán, Somogyi Károly, anyai nagyapám házában – valamely nyári zápor mögötti hegyeim porzó kékségében; Kolozsváron és Szovátán. Valójában mindössze *ennyim* maradt *enyém* a világból! Csak „amennyit a szív felfoghat magába”, és ami még befogad effajta földönfutóként. Otthon tucátjával akadnak „önjelölt törzsfőnökök”, akik a ki tudja, milyen bajai felé fordul „újvilág”-ban könnyedén kimondják az ítéletet: „Nem közülnünk való”, mármint azokra, akik nyakukba veszik a világot, illetve netán édesanyaölnök vélik magyarként Magyarországot. De bezzeg e „törzsfőnökök” csak azután ítékeznek így, miután ők megnyugtaton elrendezték csemetéiket „idetúlra”, ők viszont holmi „gyökérérdekből” otthon maradnak. Legfeljebb a gyógykezelés céljából „áttelepülőknék” nézik el az „árulást”. Így tehát sem künn, sem benn, akár a küszöb, és a küszöbön ül az átok! Mondok csak egyetlenegy példát. A főváros XIII. kerületében, nem sokkal átsodródásom után, az orvosi rendelőben, teljesen váratlanul, ám annál gonoszabb indulattal az idős körzeti orvos (nevezem doktor Szőnyegnek, de inkább dr. Pokrócot kellene mondanom) imígyen szólt hozzám: „Hogy magukkal milyen nagylelkű a magyar állam!” Ha akkor nem borítottam rá az asztalt, immár nem teszem. Elmondhattam volna pedig, hogy belátom, igazán ezt a bánásmódot érdemlem, hiszen édesapám, Panek Dezső (mozdonyvezető és még legalább kilenc vasas szakma tudora) mindössze két világháborút veszített el a magyaroknak: az elsőt, majd a másodikat is! Olasz hadifogságba esvén a 13. isonzói csatában mint rohamgéppuskás szakaszvezető, Erdély egy részének visszacsatolása után ráduplázott magyar katonai hősiességére. Orvosban ritkán láttam ennyire gyűlölni beteget, mint dr. Pokróc. Többek között ezért is mondhatom bátran, hogy bizonyos jótékony hatással volt rám az élet. Dehát nem csoda. Édesapám már Észak-Erdély visszacsatolása után két héttel csendőri felügyelet alatt állott – egyetlen mondatáért: „Nem ezeket a magyarokat vártuk!”.

Bizony igaz, amit egy meglehetősen okos embertől hallottam: „Néha egyedül is sokan vagyunk!”

– *Műveinek egyik motívuma a magányosság. Az élet találkozik az irodalommal?*

– Alighanem minden írásműről elmondható: a formálódása idején, megírásakor (és néha bizony sorsában is!), hogy maga a magányosság szorult helyzete és egyfajta fényűzése. Tartok tőle, hogy erről az eleddigiek után vaskos tanulmányt – könyvet lehetne írnom. De minek? Valamely gyümölcsfa gyökereire a termése utal – az hirdeti világgá. De ne túlozzak! A magány, amit valamely írásmű elkészülte igényel, nem feltétlenül elszigetelődés a világtól. Mindenesetre egyfajta folyamatos külső és belső csend, ami-ben megszülethet, beérhet, papírra kerülhet, ha így jobban tetszik. Németh László (mutatis mutandis!) az egyfolytában társaságban magát illető „lángelmét” is figyelmezteti a veszélyre: az írónak nem öntetszelgően szónokolnia kell, hanem elmélyült magányban körmölnie! A kérdés második részét – engedelemmel – nem egészen értem. Az élet találkozik az irodalommal?! Az élet megy a maga útján, nemigen törődik az effajta öngyötrő, önemésztődések produktumaival; olykor még az igazán remekművekkel sem. Esetleg később; későn és tél-túl módon; fontosabb, hogy az irodalom találkozzék az élettel, vagy legalábbis az irodalom mindenkor az élet érverésén tartsa szépen-okosan-merészen fogalmazó ujjait. Szerencsés és ritka esetben az irodalomnak is lehet némely hatása az életre, de inkább neki kell szemfülességét izzó lelkével, igazmondásával és a kedveskedvetlen kollégákat „lefőző” formaművészetével egyesítenie az igazság, a tragikum és a még fellelhető emberi szép megmutatásában. No, de talán elég is a szónoklatból! En úgy próbáltam megszerkeszteni az életemben az írást, hogy először is: kizárólag írógépbe írtam; hozzászoktattam magam ahhoz, hogy valamely szerkesztőség legnagyobb zsidvására közepette is kikapcsoljam magam evilágból; szigorúan sikerült elérnem, hogy a nap és éj bármelyik szakában írhaszak, írni tudjak (már amennyire tudok: sietség és restség nélkül), ráadásul teljesen függetlenül attól, hogy mi lesz majd az írás további sorsa. (Van olyan novellám, amit valami húsz év után fejeztem be!) Mindezt azonban és mindig csakis benső békém meglétének esetén, illetve éppen annak helyreállítása érdekében egyfajta gyógymódnak is használtam. Átmenetileg abbahagyni valamely írást, illetve nem elsietni, siettetni valamely mű (elkapkodott) befejezését: – nem „barbár” dolog! És nem győzöm ugyanakkor hangsúlyozni: átmenetileg abbahagyni valamely mű befejezését, illetve folytatni csakis akkor szabad, ha éppen remekül megy a szöveg (csak akkor lesz kedvünk folytatni!). Minden ember magányra születik – illetve élete végéig minden bizonnyal magányossá lesz; már úgy értem: legbelül, ahová tulajdonképpen még mi magunk sem látunk be. Am ne feledjük, hogy a magány legalább annyira a lelkünk maga, minden kudarcban-bajban-sértődöttségben, mint amikor – nagy ritkán! – valamint az oly tünékeny győzelmek italából villanásnyira megittasulunk. Én azt is leírtam, hogy amikor Kőszegremetén édesanyám – még óvodás sem voltam! – magamra hagyott a vegyesboltban egy rizskásás zsákon: a világot éreztem elveszni! Talán akkor? – egy életre megtanultam, hogy számtalan helyen rendezem be magam számára az *önkéntes magányt* (az írás számára, természetesen) – anélkül, hogy a világ és közvetlen környezetem lüktető életéből-ritmusából kizártam volna magam. Számomra az írás egyszerre volt gyógyír szinte mindenre és természetesen unaloműző is. Végére is: egyszer utánanéztam – valami 1200 oldalnyi novellám jelent meg (csak a novellákat számítva és nem például a tárcákat is) könyv alakban. És: ma is vállalom valamennyi szerzőségét. Könnyű nekem: ugyanis le sem tagadhatom

őket, nevem alatt látták meg a napvilágot! Aki a magányt okosan tudja a javára fordítani, annak nincs sok baja az unalommal!

– *A férfi–nő kapcsolat konfliktusainak motívumait talán Strindbergtől, Karinthy Frigyesztől is örökölte?*

– Sajnálom (ne udvariaskodj alakoskodva, Zoltán! – figyelmeztetem saját magam), egyáltalán nem, hiszen még Karinthy Frigyes is csak nagyon későre és hézagosan olvastam. Semmiféle rokonságot nem érzek egyikőjükkel sem. Dehát nem csupán ők; szinte minden író a maga is termelte szerelmi csalódásokat-örömeiket úgy énekelte meg, keseregte-panaszolja világá: éppoly hiábavalón és teljes részvétlenség mellett, mint Achilleusz Thétisznek, istennő anyjának a borszínű tenger partján, amikor elveszik tőle Brizéiszt! Ez már így volt-van-lesz (rosszul?), amióta többnyire csalódott szerelemben ég a világ! Erről szól a világirodalom! Minden ember érezheti úgy – joggal! –, hogy egyedül ő örökölte a világ minden fájdalmát. Mert így igaz!

– *Kosztolányit az anyanyelv atyamesterének tartja. Netán elődnek, példaképnek is tekintti?*

– Példaképnek mindenképpen, elődömnem semmiképp! (Uram, nem vagyok méltó!) Még legmerészebb elbizakodottságom pillanataiban sem! (Mindenkinek vannak ilyen pillanatai – szerintem; ám lehet, hogy efféle is csak elbizakodottan állíthatok. Mindenesetre *Anyanyelvünk atyamestere* című vallomásom elmondja.) *Keserű tejről érik a dió* – ez egyik novellám címe; ha nem csalódom, ebben az írásban vallom be, hogy a józsefházi papírhéjú nagydiófánk megfigyelő állását én már *A fára mászó báró* (Italo Calvino) című nagyhatású európai novella előtt legalább húsz évvel „megvalósítottam”. Nyári-konyhánk fölé fészket építettem oda magamnak, afféle rejtekhelyet, senki sem látott, én mindent láttam és hallottam. De nem is ez a lényeg. Hanem az, hogy ebben az írásomban fogalmaztam meg az egyik alcímében: *Gyertek le a diófáról* – a második világháború végén világgá röpített felhívásomat – miután tudom-tudtam, hogy a második világháború után többen vagyunk megmaradtak, de mintha kevesebben az okosak! Az a kevéske össz-ész többfelé oszlik?! Nem vigyázunk – következképp – jól a világra? Legalábbis nem mindnyájan és valóban nem okosan. Egy darabig fiúk vagyunk, aztán elmegyünk égbekiáltónak? Annyi bátorságot azonban, gondolom, vehetnék magamnak, hogy leírjak egy olyan gondolatsort, amit nyilván sokkal szellemesebben, leírhatott volna Kosztolányi Dezső is. (Címe: *Szamarak nadrágban*) „Majdnem veszemre, vagy inkább okulásomra? ausztrál kollégám, a *nyájösztöndíjas*, akiről kiderült, hogy voltaképpen nemzetközi jogot hallgat, de a büntetőjog is érdekli, elcipelt egy izgalmasnak ígérkező bírósági tárgyalásra. Egy köztisztelőben álló módos, felelős beosztású, vadászszenvédélyéről híres fölött ítéleztek. (Mondják, hogy okos könyvet írt a vadon élő állatok szépségéről; még sem sikerült megszereznem.) Duplacsövű vadászpuskájának mindkét, egyidejű lövésével halálra sebezte gyönyörű, fiatal feleségét, akit különben rajongva szeretett. Családi háromszög esete kizárva. A fő tárgyalásig tettének oka ismeretlen volt. A tárgyalóterem zsúfolásig megtelt. Úgy festett a dolog, hogy a jó megjelenésű, negyvenes vádlott csak az egyetlen fiúgyermekük szórakoztatására tartott számára is, hamarosan csíkosba öltözik. (Helyi szokás.) Alapos gyanú alapján vették őrizetbe. Ő maga is bevallotta, hogy bűnös, csupán tettének oka volt ismeretlen – ön-maga előtt is. A vádlott az utolsó szó jogán, egyszer csak azt kérdezte: – „A trónörökösöket is lelövik, ugye? Lőjék le, mert én már belezavarodtam a tróféaim számontartásába. Mellesleg sohasem fogom utolérni Ferenc Ferdinánd osztrák–magyar trónörö-

kös hatezernyi lelőtt szarvasát. Akkor meg minek. Holló a hollónak. A hiéna nem eszik keselyűt! Nem a fenét. Mindenevők vagyunk. Én ezennel ünnepélyesen kijelentem, hogy egyetlen állatot sem fogok ezentúl bántani. De igenis lelövöm, irgalmatlanul lelövöm: az apácamajmokat, a vörösmajmokat, a huszármajmokat, a lúdtalpúakat, a tyúkszemeseket, a számárfülűeket, a farkastorkúakat, a tyúkmellűeket, a kacsacsőrű emlősöket, az oroszlánszívűeket, a kacsázókat, a tehén szeműeket, a sárkányrepülőket, a sárkányfogveteményeket, az apaállatokat, a krokodilkönnyeket hullatókat, az öszvértermészetűeket, a vizslatekintetűeket, a hangyaszorgalmúakat, a felszarvazottakat, a medvemozgásúakat, a kutyahűségűeket, a falubikáit, a struccpolitikusokat, a hárpiaikat, a birkatürelműeket, az éjjeli pilléket, a pókhasúakat, a sasszeműeket, a lajhársebeségűeket, a hörcsögondosakat, a részegdisznókat, a hiúzzeműeket, az éjjeli baglyokat, a nyúl szívűeket, a farkasvakságúakat, a lófogúakat, a házisárkányokat, a kakaskodókat, a kameleonokat, a borjúszerű inget viselőket, a disznófejű nagyurakat, a nyúl cipősöket, a kecskeszakállúakat, a halálszemes pillangókat, az őzikeszélídeket, a jaguárgép-kocsiban ülőket, a musztánggépkocsikat vásárlókat, az őzlábúakat, a fennhéjázókat, a karcú lórikat, a tyúkeszűeket, a kakukkfiókákat, a békaseggűeket, a lábasfejűeket, az őzszapókat, a piaci legyeket, a cápafogakkal vigyorgókat, a habléányokat, a hattyúdaluakat zengőket, az ostoba libákat, a hernyózöldeket, a kilóg a lólábúakat, a kacagó hiénákat, a nevető indiai ludakat, a kacagó gerléket, a röhögő békákat, az ausztráliai rongyhalakat, a verébszürkéket, a csizmás kandúrokat, az iszósgödényeket, az imádkozó sáskákat, az egerutat nyerőket, az embernek emberfarkasait, a majomparádékat, a veszett kutyákat, az örült kakadukat, a csókolózó galambokat, az áspis kígyókat, a pápaszemes kígyókat, isten báránykáját, a faltörő kosokat, a bűnbakokat. Író tolláról, madarat barátjáról. (A tárgyalóteremben az abszolút Kelvin-fok lehetett immár a hőmérséklet.) – Mert – folytatta a vádlott – ő már rájött tettének okára. Felesége *nyuszifogó* volt! Tessék utánanézni. Ne lett volna nyuszifogó! Szerette, ha így becézte. A közvádó nyuszifülű. Az esküdtek mind rókaelkűek. A hallgatóság is. A védője nyúl szájú. A bíró farkasnyakú. Az esküdtek viszont mind-mind rókaelkűek! De ezt már mondta! Kéri a távcsöves puskáját! – Ennyit akart mondani.”

– *Van olyan műve – mint például a Szeptember végén percről percre – esszé?, vallo-más?, novella? –, amelyben a szöveg költői elmélkedése változik. Ebben is alapvetően lírai alkata nyilatkozik meg?*

– Őszinte leszek: nem tudom, sőt: fogalmam sincs. Szerencsére az efféle tünődések nem is érdekelnek igazán. Így éreztem, így írtam. Erre kötelezett egyébként a valóság-hű valóság is, ami mindig mélyen meghat, sőt olykor egyenesen elérzékenyít. Írom tehát, ahogy érzem, látom, befogadom – és megkísérlem minél hűbben visszaadni – hátha megbocsát neki, mármint a szövegemnek, maga a valóság! Ami ezerszer szebb, több, rejtőzködőbb, kitárulkozóbb: mert és hiába: mert nem sikerül utánoznunk, mivel gyönyörű-ronda-mellbevágó-elringató-okos-örökragyogású titkaival ijesztő *édesanyánk* ő! Akik elhítetik önmagukkal, hogy ők *lírai alkak*, de nem minősíték senkit. Van nekem amúgy is épp elég bajom. Nem beszélve minden beindult írásom befejezéséről – de hát hol van manapság már a horatiusi kilenc évig érlelő = pihentető a megjelentetés előtt?! Együtt, versenyt rohanunk a világ szétziláltságával, mondjam: zűrzavarával; fittyet hányunk maholnap minden szabálynak, még szerencse, ha olykor maga a kívül-belül borzas szerző érteni véli mindenki mástól különbözni akaró és perze a szerzőre önmagára sem hasonlító szövegét.

– *Néhány kötetének címe (Mélyrepülés, Mélységmámor, A földig már lépésben) egyfajta repülésélményre utal, vagy csupán a távlat szimbolikáját olvashatjuk ki ezekből a művekből?*

– Remélem, hogy nem csupán „a távlat szimbolikáját”. A *mélyrepülés* a válságot jelzi, nem is valami eredetien; a mélységmámor közismerten a bűvárokat fenyegető veszélyre utal. A *földig már lépésben* a zuhanás fékezett „végállomása”: emlékszem, egy rövidebb írásomban leírtam a kőszegremetei magányomban megfigyelt apróságot, miszerint az esőcseppek valamely fa levelére érven – onnan már „lépésben” teszik meg az utat a földig. Jelen esetben a szülőföldig – így hát valamiféle „rejtett” szimbolikája van, hogy egyik regényem címéül választotta a leányom. Így bíztam e címre valami négy-öt oldalnyi szöveget. Szerintem nem rossz az, hogy valamely sűrűbb szöveget félig-meddig rejtjeles cím hordoz a vállán.

– *Műveiben több soron találkozhatunk montázszerűen alkalmazott epigrammatikus gondolatokkal, aforizmákkal; az aforisztikus gondolkodás pedig filozofáló hajlamra utal. A filozofikus gondolkodás közel áll Panek Zoltánhoz?*

– Aligha: nem. Én egyszerűen úgy írok, ahogyan gondolkodom. Azaz szerintem – meglehetősen, olykor-gyakran bonyolult –, de igyekszem világosan, érthetően, fokozott nyelvi gonddal megformálni a mondandómat. El a mondat szintjétől, a nagyobb egységekig. Az, hogy nem volnék bizonyos fokig és értelemben „bonyolult”, az persze nem állítható. Többnyire nem vagyok úgynevezett könnyű olvasmány. De mielőtt zavaromban a kérdéstől agyonbonyolítanám a dolgot, inkább fordulok egyik kedves bírálómhoz, egy szövegrészét idézem: „Mert Panek Zoltán voltaképpen nem regényt vagy novellát épít dühös és pontos türelemmel, hanem mondatot. Mindig mondatot, csakis mondatot. Vagyis: prózát?” Az eredeti (valódi) próza a *hömpöly* (minden egyéb azért még lehet igaz, sőt igazi). „Ezért tanúsít figyelmet minden iránt, ami leírható, úgy, hogy semmi, egyetlen kötőszó se legyen elmozdítható a helyéről; s ezért követeli azt a figyelmet és fegyelmet, amelyet ritkán s igencsak drága áron kaphat meg egy leírhatatlan jelenség-pályákon keringő galaxisban. Hitvallók tanújaként és hitváltók kortársaként Panek a mondatban hisz, az értelmes nyelvi építmény erejében és tartósságában, abban tehát, hogy a nyelv túlélheti a meghasonlásukat közlők és közlés hiánnyal küszködők légszomját, elfelejtetten is megmaradhat. Ambíciója csak látszólag szerény, amikor kimondottan megvallja, hogy nem érez magában sem váteszi, sem néptanítói elhivatottságot.” (Szilágyi Júlia) Írásaimból olvassanak ki bármit, de ne magyarázzanak bele semmit! Ettől ugyan nem javul a *közérzetem*, a *magánérzetem* viszont nagyon! Amint egyik versemben megírtam: „Sebeket kapni szeretek / össze ezek tartanak végül /, tetőtől, talpig / egyetlen forradás!” Az pedig, hogy a filozofikus gondolkodás közel áll-e hozzám vagy sem, nem tudom. Nem foglalkoztat. A filozófia mint olyan – távol áll tőlem, talán az egy Szókratészt kivéve (Michel de Montaigne-ről novellát és esszét is írtam). Mondhatnám úgy is, hogy egyenesen undorodom a hetet-havat összehordó, vég nélkül fecsegő, többnyire zagyva szövegelőktől; szerintem elég sok bajt okoznak a világon! Különösen az ún. önjelölt „filozófusoktól”, akik elvégzik az egyetem filozófiai szakát, majd még „jelentősebb” fecsegő-kötetek megírása előtt önmagukat máris „filozófusokként” jelentik be. Ismerek egy ilyen alakot! Aki elfelejti, hogy csak a filozófia középiskolai oktatására szerzett diplomát, de nem az önkényesen használt rangra is! Kezdte azzal, hogy lekésven az „igazi” marxizmus-leninizmus korszakot, már csak arról cikkezett egy ideig, hogy milyen nagyszerű filozófus volt Marx

Károly *fiatalkori* műveiben. Aztán az Engels Frigyessel közösen fogalmazott nagyszerű gondolatuk: „A szerelemben mutatkozik meg a leginkább, mennyire vált emberivé az ember természetes magatartása.” Nohiszen. Károly ölelte, Frigyes fedezte a cseléddel való szerelmét. Tessék nekem békét hagyni! különösen, hogy a végre könyv alakban is megjelent filozófusunk támogatója a milliós támogatás kapcsán kikezdőket azzal hessegette el a „filozófusunk” közeléből, hogy a könyvet máris „számtalan nyelvre lefordították”! Tessék nekem békét hagyni. Amennyiben filozófáló hajlamot fedeznék fel magamban, azonnal intézkedni fogok! Addig viszont undorodom. Amikor idáig jutottam jogos-jogtalan mérgelődésemben, eszembe jutottak az én „támogatóim”: kritikusaim-méltatóim-elmarasztalóim eddigi pályám folyamán. Kós Károly szerint (tőle tanultam egy beszélgetésünk alkalmával) az írónak illendő mindenkor, még hozzá saját kézírásával, minden kritikusának megköszönni a róla írott méltatást és kritikát! Nos, én e tekintetben alapos hátralékot halmoztam fel az idők folyamán. El is határoztam nyomban, hogy nekilátok az utólagos törlesztésnek – ennek az interjúnak a keretében. A dolog haladt-maradt, de aztán egy éjszaka arra riadtam fel, hogy ez a hátralékom noszogat immár le is róni, legalább a nevük felsorolásával. Íme, ahogyan hajnalig eszembe jutottak; nyilván néhányra már nem emlékszem, illetve nem jutott el hozzám írásuk, ezért elnézést kérek! (Vegyesen vannak erdélyiek és magyarországiak, de hiányoznak a románok és néhány – ritka! – külhoni.) A lista 1997. július 17-én éjszaka készült. Tehát: Szokolczay Lajos, Szávai János, Baránszky-Jób László, Kabdebó Lóránt, Agh István, Taxner-Tóth Ernő, Berkes Erzsébet, Szentmihályi Szabó Péter, Széles Klára, Erki Edit, Kolozsvári Papp László, Ördögh Szilveszter, Nagy Sz. Péter, Reményi József Tamás, Pósa Zoltán, Rónay László, Cs. Gyimesi Éva, Bogdán László, Romulus Vulpescu, Majtényi Erik, Páskándi Géza, Köteles Pál, Kocsir Mária, Szász János, Gálfalvi Zsolt, Csiki László, Lászlóffy Aladár, Mózes Attila, Vásárhelyi Géza, Láng Gusztáv, Mester Zsolt, Szilágyi Júlia, Nagy Pál, Gyöngyösi Gábor, Antal Péter, Kántor Lajos, Marosi Péter, Szócs István, Bálint Tibor, Dénes István, Bán Magda, Tamás Gáspár Miklós, Rácz Győző, Mikó Ervin, Krilek Sándor, K. Török Ildikó, Hajdú Győző, Éltető József, Király László, Bretter György, Szirák József, Hanák Tibor, Székelyhidi Ágoston, Szávai Géza, Dobos Mariann, Robotos Imre, Kuti Márta, Baróti Pál, Görömbei András, K. Jakab Antal, Szilágyi Domokos, Méliusz József, Bajor Andor, Monoszló M. Dezső, stb. Ezen méltatóim közül mindössze hárman-négyen írtak rólam elmarasztaló bírálatot – nyilván nem fedem fel, kik voltak ők; hiszen velük szemben a felsoroltak közül legalább tízen több alkalommal is megtisztelő figyelmükre méltatták valamely munkámat. Megkésett köszönet valamennyiüknek! Mindig hangoztattam, hogy műveimről írjanak bármit, de ne olvassanak ki belőlük kényük-kedvük szerint akármit! És igen: a legtöbb filozófusról elmondható: „Ha hallgattál volna, filozófus maradtál volna.”

– *Novelláiban a történet egyre inkább háttérbe szorul, jelképekké válik, és ez az olvasót időnként erős szellemi erőfeszítésre készíti. Tudatos alkotói szándék sugallja ezt az írói módszert?*

– Erre, akár hogyan forogatom a kérdést, nem tudok eligazítóan, illetve megnyugtatóan válaszolni. Írása, novellája válogatja. Az ilyesmi nem tudományos elhatározás és kidolgozott előre-módszer kérdése; legalábbis az én esetemben. Az, hogy valamely író időnként vagy állandóan, gyakorta erős szellemi erőfeszítésre készíti olvasóit, – részben az író, de a sohasem egységes szellemi szintű olvasón is múlik. Az írók – talán

szerencsájukra, illetve bizonyos értelemben sajnálatukra is! – nem látják, mikor valamely olvasójuk unottan teszi félre művüket, illetve, ha valaki jóleső örömmel újra olvassa! Olykor kozmikus tér és idő választja el olvasóitól az író. És ez ellen nincs mit tenni. Hányan értik, hányan és miért kedvelik meg valamely szerzőt, kilencvenkilenc esetben sohasem tudja meg az illető íróművész úr; ír és beszél a vakvilágba, lehet, hogy a könnyebben emészthető műveknek tömegesebb a közönsége; ám az is előfordulhat, hogy egy-két gondolatára, telitalálatára, hangulatára a jobb szerzők is emlékeznek valahányan. Szerintem az írónak meg kell becsülnie az egyetlen olvasóját is; és tegyük fel a szinte abszurdot: túlél egyetlen mondatom, talán már nem éltem hiába! És persze, vannak olyan olvasók is, akik az írás szerzőjéhez hasonlóan egyáltalán nem értik a kezükbe kerülő könyvet, ám mégis szakértően beszélnek róla. *Éz sem semmi*, ahogy manapság mondják. Hiszen végeredményben: minek van igazán értelme egyáltalán?!

– *Az antik szerzők iránti rokonszenve is ébresztgeti az életszeretet filozófiáját?*

– Kétségtelenül! Például ki ne szeretne bele Lukianoszba? A könyvek csakhamar maguk alá fogják temetni a világot, az emberiséget, könyvtonnák iszonyú súlya alatt roskadozik a Földgolyó. Már szerencsére nem kell, mert nem is lehet elolvasni őket; sem idő, sem alkalom, sem türelem, és a mindenre gőgösen legyintő közöny kizárja a könyvekkel a hajdani lelki-szerelmi, szellemi-gondolati viszonyt, de legalább a barátságot, a megismerkedés utáni tartósabb emlékeztést – rohanunk, szinte iszonyodva, a mindent elárasztó betűtenger elől, a képek, képsorok-filmek iszonyatos üldözésétől, amelyek ízekre szedik a belső, természetgyógyító lelki egyensúlyt, naponta szétzilálásunk alig tud az új napon megújulni. Senki sem tudja, még csak nem is sejti, mi lesz ennek a vége. Vigyázz, ha jön a holnap! Szeretjük az életet, egyre makacsabb szerelemmel, de az élet már nemigen hajlandó visszonszeretni minket.

– *Baránszky-Jób László írta 1970-ben egyik Panek-műről szóló kritikájában: „A regény írója, mint a modern regény képviselőinek többsége, nem hisz többé a műfajban.” Milyen műfajban hisz akkor? Egyáltalán: Miben hisz Panek Zoltán?*

– Arra a kérdésre, hogy miben hiszek, egyetlen rövid mondattal válaszolni tudok: *A végtelen: önmagába visszatérő egyenes vonal.* A világot ugyanis szerintem megváltani nem lehet, de azért mindenki tesz valamit a megváltás ellen. Talán ezért hazudik szinte mindenki annyit, amennyi a másikba befér: a többivel ugyanis nincs mit kezdeni! És ezért hordunk szinte valamennyien láthatatlan fejkakukkot. Hogy ez mi legyen, máris mondom: Ha egy gondolat bemegy a fejbe, az onnan többé ki nem jó. Hacsak azért nem, hogy megmutassa magát. Baránszky-Jób László nem csupán értő és átvilágító kritikusom volt, hanem atyai jó barátom is. Máig büszke vagyok rá, hogy gyűjtéményes kritikái kötetében öt erdélyi íróról írt egy-egy hosszabb tanulmányt: Szilágyi Domokosról, Szilágyi Istvánról, Szabó Gyuláról, Benkő Samuról és rólam. „Hiába, hogyha elhiszem / és ha mégsem, hát hiába. / Egyedül a feledés elegenciája / mentheti költészetbe a látszatot”: így fejeztem be egy vallomásos versemet. Ugyanabból a ciklusból: „A csillagok is férgek, és mi is csillagok.” Emberi sors, de legyen szerényebb: emberi sor: Minden voltam, leszek Semmi.

Budapest, 1997. október 8.

Erdélyi Erzsébet - Nobel Díján